

Mjesto svadbe bana Tvrtka I. i franjevački samostan "Sveti Ilija"*

Stanko Andrić

Hrvatski institut za povijest

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

U radu se razmatraju dosadašnji pokušaji identifikacije lokaliteta koje spominje svadbeni darovnica bosanskog bana Tvrtka I. Bosanskoj (Đakovačkoj) biskupiji iz 1374. Posebna se pažnja posvećuje biskupskom posjedu Zenthilie, na kojem je održan dio banova svadbenog slavlja, i njegovoj mogućoj vezi s franjevačkim samostanom sv. Ilije u Modriči.

Pišući monografiju o Vinkovcima u srednjem vijeku, susreo sam se s problemom razlikovanja onodobnog središnjeg naselja na području Vinkovaca, koje se u izvornom gradivu obično zove Szentillye (mađ. 'Sveti Ilija'), i drugih lokaliteta istih ili sličnih imena koji prema često šturim naznakama također spadaju u širi okvir dotičnoga dijela donje Posavine. Između ostalog se taj problem pojavio u vezi s okolnostima vjenčanja bosanskog bana (kasnijeg kralja) Tvrtka I. Kotromanića i bugarske carevne Doroteje, kćeri Sracimira Vidinskog. O tome vjenčanju govori Tvrtkova vlastita povelja, izdana "u Ilijinom selu ili mjestu" (*in uilla seu loco Elye*) 8. prosinca 1374., kojom on bosanskom biskupu Petru daruje zemlju zvanu Jelšavica (*Jelsauicha*) što se nalazi pokraj posjeda

* Ovaj je rad dopunjena i proširena verzija članka što je pod istim naslovom objavljen u godišnjaku *Scrinia slavonica* 4 (Slavonski Brod, 2004.), 107-116.

Bosanske "crkve" ili biskupije zvanog Dubnica (*Dubnicha*). Tim se darom ban zahvaljuje biskupu što mu je omogućio da svoju svadbu proslavi "na posjedu rečene crkve koji se pučki zove *Zenthilie*", a zatim i u samom sjedištu biskupije (*quia solempnitates nostrarum nuptiarum in possessione dicte ecclesie, que vulgariter Zenthilie nuncupatur, ymo vero apud eandem sedem solempniter celebrate extiterunt*). Tvrtkovu je darovnicu na molbu biskupa Petra ujesen sljedeće, 1375. godine potvrdio avinjonski papa Grgur XI. te nam se tako sačuvao i tekst same darovnice.¹

Dosad je u historiografiji bilo više pokušaja da se identificiraju lokaliteti koje spominje Tvrtkova darovnica. Vjekoslav Klaić je smatrao da je ban Tvrtko izdao darovnicu u istom mjestu u kojem je proslavio svadbu, odnosno da su biskupski posjed *Zenthilie* i *villa seu locus Elye* iz datacije povelje jedno te isto, pa je onda to u povelji dvaput spomenuto mjesto poistovjetio s današnjim Ilincima u Srijemu blizu Šida. Za posjed Jelšavicu, koji ban poklanja biskupiji, Klaić je mislio da je ležao "negdje u staroj županiji Požeškoj", dovodeći ga u vezu s posjedom Grabarskih zvanim Jalšavik ili Jalšavica (danas Ježevik nedaleko od Broda).² Glavni nedostatak tih Klaićevih tumačenja, oslonjenih tek na istovjetnost ili sličnost samih imena, sastoji se u tome što on nije ni pokušao

- 1 Euzebije Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica* (Zagreb, 1892.), 40-2, br. 217. Fermendžin je papinu potvrđnicu objavio pod krivom godinom 1374., umjesto točne 1375. Usp. Ljudevit Thallóczy, "Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arkiva", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 18 (1906.), 443, br. 15 i 16. Istoga dana, 31. listopada 1375., papa je bosanskom biskupu potvrdio i mnogo starije posjede njegove biskupije sjeverno od Save i u Bosni, stečene još u prvoj polovici 13. stoljeća od hrvatskog hercega Kolomana i bosanskog bana Ninoslava te potvrđene 1244. od ugarskog kralja Bele IV.: Augustinus Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, 2 sv. (Romae, 1863.; Zagrabiae, 1875.), sv. 1: 296-8, br. 419. Samo tekst Beline potvrđnice donose i Antal Hodinka, *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből* (Budapest, 1898.), 99-103, br. 3; Tadija Smičiklas et alii, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 18. sv. (Zagreb, 1904.-90.), sv. 4: 236-40, br. 208. Usp. k tome Fermendžin, *Acta Bosnae*, 12-13, br. 69, i 42, br. 220; Hodinka, *Tanulmányok*, 89. Napokon, istog je dana papa Grgur XI. izdao Bosanskoj biskupiji i treću potvrđnicu, u vezi s posjedom Dubnicom, o kojoj će još biti govora.
- 2 Vjekoslav Klaić, "Crnice o Vukovskoj županiji i Djakovu u srednjem vijeku", *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 2 (1900.), 105-6 = isti, *Slavonske povijesne teme*, prir. D. Pavličević (Vinkovci, 1994.), 58. Klaićevo tumačenje ponešto nejasne formulacije iz darovnice sadržano je u ovoj rečenici: "Ako to mjesto dobro shvaćamo, slavila se svatba bana Tvrtka najprije u stolici tadanjega biskupa bosanskoga, dakle u samom Djakovu, a onda na posjedu biskupovu, koji je puk tada zvao '*Zenthilie*' ili '*in uilla seu loco Elye*', gdje je onda ban izdao iz zahvalnosti pomenutomu biskupu povelju..." Kao potkrepu identifikaciji s Ilincima Klaić je naveo listinu iz 1355. u kojoj se spominje *villa Zenthilya*, i za koju danas držimo da se ne odnosi na Ilince, nego na Szentillye na mjestu Vinkovaca. Drukčije tumačenje sadržava Tvrtkove povelje dao je Klaić u drugom svesku svoje *Povijesti Hrvata*, objavljenom iste 1900. godine. Ondje naime tvrdi da se Tvrtkova svadba slavila "u Bosni, u mjestu zvanom Sv. Ilija ili Ilijinci", a o položaju darovanog posjeda Jelšavice ne kaže ništa pobliže (Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, 5. sv., prir. Trpimir Macan (Zagreb, 1985.), sv. 2: 199-200).

utvrditi tko su u drugoj polovici 14. st. bili gospodari spomenutih Ilinaca u Srijemu i Jalšavika kod Broda pa tako nije ni postavio pitanje dolaze li uopće u obzir đakovački biskup i bosanski ban kao zemljoposjednici u tim mjestima.

S tim je argumentom Klaićevu ubikaciju Jelšavice osporio već Aleksandar Hoffer, držeći da ona prije spada u okolicu starih posjeda Bosanske biskupije u južnoj, bosanskoj Posavini, smještenih u nizini između Savinih pritoka Bosne i Tolise. S druge strane, o biskupskom posjedu *Zenthilie* ili Sv. Iliji Hoffer nije sumnjao da se nalazio "u Slavoniji", kao i sama biskupska stolica Đakovo.³

Klaićevu identifikaciju *Zenthilie* i "Ilijinog sela" s Ilincima usvojio je i Marko Perojević,⁴ a Krunoslav Draganović je odbacio i taj segment Klaićeve interpretacije. Draganović je odlučnije pošao Hofferovim smjerom, ustvrdivši da Dubnica i Jelšavica leže "u kutu između rijeka Bosne i Save" i po tome "neposredno uz stara biskupska imanja" u Bosanskoj Posavini. Na Dubnicu podsjećaju današnja sela Donja i Gornja Dubica zapadno od Bosanskog Šamca i s lijeve strane (Draganović omaškom piše "desne") najdonjeg toka Bosne, blizu njezinog ušća u Savu. Nedaleko od tih dviju Dubica teče potok Jošava, u gornjem toku zvan i Jošavica, gdje se uza nj, u podnožju brda Vučjaka, nalazi i zaselak Jošavica. Potonje bi područje, stoga, i zbog svoga položaja i zbog sličnosti (zapravo istovjetnosti) imena, moralo odgovarati posjedu Jelšavici koji je Tvrtko I. darovao biskupu Petru. O posjedu *Zenthilie*, mjestu proslave banove svadbe, Draganović iznosi novo mišljenje da je ono isto što i Modriča, "koja je bila u okviru navedenih granica biskupskog posjeda i koja je imala crkvu sv. Ilije".⁵

Tvrtkovu je povelju iz 1374. osobito temeljito pretresao Nikola Radojčić. Kada je riječ o mjestu banove svadbe, Radojčić je relativizirao Klaićevu sigurnu tvrdnju o Ilincima, upozorivši na dva nesigurna momenta koji su pritom zaobiđeni: prvo, da mjesto proslave i mjesto izdavanja banove povelje ne moraju biti jedno te isto, iako i prema Radojčićevu mišljenju to vjerojatno ipak jesu ("... mada se mesto ženidbenih svečanosti i izdavanja povelje na različit način pišu, ali u njima je glavni deo pomen sv. Ilije"); i drugo, da je u Vukovskoj županiji bilo više takvih mjesta "kojih imena stoje u nesumnjivoj vezi s imenom sv. Ilije", tako da je "nemoguće tvrditi, kako se mesto *Zenthilie* ili Elye (ovako ili slično pisano) mora izjednačiti baš s Ilincima, u Sremu". Znajući s druge strane ne samo za

3 Aleksandar Hoffer, "Dva odlomka iz povećeg rada o kršćanskoj crkvi u Bosni", u: *Spomen-knjiga iz Bosne*, ur. Ivan Šarić (Zagreb, 1901.), 94 i 110. Glede položaja darovane Jelšavice Hoffera slijedi Emericus Gašić, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-Diacovensis et Sirmiensis* (Essekini, 1944.), 18.

4 *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.* (Sarajevo, 1942.), 310 i bilj. 96a.

5 *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, 746.

posjede koje je u Vukovskoj županiji imala Bosanska biskupija, nego i upravo biskup Petar sa svojim bratom, Radojčić je zaključio da je banova svadba bila proslavljena "u jednom mestu, svakojako Vukovske županije, gde je bila crkva sv. Ilije, po kojoj se to mesto i nazivalo".⁶

Klaićevu pretpostavku o Ilincima nedavno je, ipak, ponovio Mladen Ančić, formulirajući je ovako: "Sam svečani obred vjenčanja obavio je u crkvi sv. Ilije, najvjerojatnije u današnjim Ilincima u Srijemu, bosanski biskup Petar...".⁷ Istodobno je gledišta posve suprotna Klaićevim iznio Ive Mažuran, ustvrdivši da se sve u Tvrtkovoju povelji spomenute lokalitete "mora tražiti južno od Save i na prostoru pod vlašću bana Tvrtka". Mažuran tako pretpostavlja da mjesto "Sv. Ilija ili Ilinje" iz Tvrtkove povelje "odgovara današnjem Ilijašu ili Ilinu nedaleko od Sarajeva", a biskupski posjed Dubnica "selu Dubnica blizu Vlasotine". Tomu bi bilo tako jer, prema Mažuranu, Tvrtko nije mogao derivati nekretnine izvan svoje banovine.⁸

Dosta je konfuzno o svemu tome pisao i Pavo Živković, koji se koleba između starijeg mišljenja da se Tvrtko I. vjenčao u Ilincima u Srijemu i onog novijeg, da je to bilo "u crkvi sv. Ilije u blizini Modriče", a u pogledu posjeda Dubnice i Jelšavice Živković preuzima Draganovićevo zemljopisno tumačenje.⁹

Svakako se možemo složiti s mišljenjem da Tvrtko ne bi mogao izdati onakvu vladarsku darovnicu u vezi s posjedom izvan vlastite države. Jelšavica i Dubnica su prema tome zaista morale ležati južno od Save, i to zacijelo prije u Posavini, kako su mislili Hoffer i Draganović, negoli negdje dublje u unutrašnjosti Bosne. Štoviše, posve je uvjerljivo njihovo povezivanje upravo s današnjim selima Donjom i Gornjom Dubicom, odnosno Jošavicom uz istoimeni potok. Područja tih sela udaljena su jedno od drugoga najviše 15 km, što posve dopušta mogućnost da su nekadašnja prostrana vlastelinstva oko njih bila jedno drugom susjedna. Osim toga, ta su područja stajala u neposrednom zapadnom susjedstvu biskupskog posjeda između donje Bosne i Tolise, a u isti mah i u neposrednom južnom susjedstvu velikoga biskupskog vlastelinstva na drugoj strani Save.

6 Nikola Radojčić, "Da li se ban Tvrtko venčao 8. decembra 1374. u Ilincima u Sremu", u: isti, *Iz proučivosti Vojskotine* (Novi Sad, 1956.), 7-17, cit. 9 i 13. Kao izvor podataka o mjestima nazvanim prema sv. Iliji u Vukovskoj županiji Radojčiću je poslužio poznati priručnik Josipa Bösendorfera *Crtice iz slavenske povijesti*, "savesno izrađene najviše po Čankiju".

7 Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću* (Zadar-Mostar, 1997.), 186. I ibid. 187 Ančić govori o "obavljanju obreda vjenčanja u crkvi sv. Ilije", iako se takva crkva u Tvrtkovoju darovnici ne spominje.

8 Ive Mažuran, "Đakovo i bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine", *Diacovensia – teološki prilozi* 3/1 (1995.), 119-20.

9 Pavo Živković, *Studije iz povijesti Bosanske Posavine, Usore i Soli* (Osijek, 2000.), 35-9, 105, 194-7.

Tu treba dodati da je, za razliku od Jelšavice, Dubnica u srednjem vijeku poznata i iz drugih, ranijih izvora. I ona je, zapravo, došla u ruke bosanskih biskupa kao dar bosanskih vladara. Darovao ju je još ban Prijezda, u drugoj polovici 13. stoljeća, opisavši joj u darovnici "međe i prihode". Nažalost, Prijezdina se darovnica nije sačuvala, a za nju znamo samo preko potvrđnice koju je 1. studenog 1356. bosanskom biskupu Petru izdao ban Tvrtko I., isti vladar koji će osamnaest godina kasnije istome biskupu i sam darovati još jednu zemlju na tome području. I tu je potvrđnicu za Dubnicu, kao i darovnicu za Jelšavicu, 1375. potvrdio papa Grgur XI.¹⁰ Iako je Prijezdina darovnica u Tvrtkovoj potvrđnici posve sažeta i lišena svake pojedinosti koja bi ovdje bila zanimljiva, i u njoj je zadržan podatak da se posjed Dubnica nalazio u Usori (*quamdam possessionem ecclesie sancti Petri in Vsura, nomine Dubimcham*).¹¹ To se posve slaže s ubikacijom Dubnice i Jošavice kako je gore prikazana.

Bitno je drukčiji problem položaja biskupskog posjeda *Zenthilie*, na kojem je proslavljena banova svadba. Razlozi koji su već i načelno upućivali na to da Jelšavicu i Dubnicu treba tražiti južno od Save u slučaju tog posjeda nemaju važnosti. Dapače, u prilog njegovu položaju sjeverno od Save govori nedvojbeno mađarsko ime tog posjeda (današnji oblik: Szentillye), posve očekivano u Vukovskoj županiji, ali dosta neobično u Bosni, i k tome još u listini bosanskog vladara. Ipak, ne može se posve isključiti mogućnost da je takav mađarski toponim mogao biti u "pučkoj" upotrebi i na posjedima Bosanske biskupije južno od Save. Na srednjovjekovnu mađarsku toponimiju, naime, nailazi se u stanovitoj mjeri i južno od Save. Tako je, primjerice, već Vjekoslav Klaić zapazio da se među "župama" u kojima, prema potvrđnici Bele IV. iz 1244., bosanski biskup ima pravo ubirati desetinu javlja, poslije Usore i Soli, i jedna koja se zove *Olfeld*, što je Klaić posve uvjerljivo protumačio kao mađarsku složenu riječ *Alföld* 'nizozemlje, nizina' te je područje koje se pod tim imenom razumije poistovjetio s pokrajinom koju mlađi domaći izvori zovu Dolnji Kraji (predio oko srednjeg Vrbasa i Sane).¹²

Na okolnost da biskupski posjed Szentillye treba ipak u prvom redu tražiti u bližoj okolini biskupova "sjedišta" Đakova ukazuje i sam tekst darovnice koji, unatoč određenoj nejasnoći, očito govori o dva dijela svadbene svečanosti, na

10 Thallóczy, "Istraživanja", 437-8, br. 6, i 443, br. 17. O nekim drugim zanimljivim pojedinostima te Tvrtkove listine iz 1356. v. Ančić, *Putanja klatna*, 163. Usp. i Živković, *Studije*, 36-7 i 194, na oba mjesta bez korektna navoda izdanja dotičnog dokumenta.

11 Oblik *Dubimcha*, kako u dva navrata stoji u papinskom prijepisu, već je izdavač ispravio u *Dubnica*, nagađajući uz to da je posrijedi možda Dubočac (Thallóczy, "Istraživanja", 437).

12 Vjekoslav Klaić, "Topografske sitnice. 2. Olfeld", *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 2 (1880.), 68-9.

posjedu Szentillye i u biskupskoj crkvi. Ponešto začudan redosljed tih svečanosti kako ih navodi darovnica (i koji je Klaić stoga u svome prepričavanju radije obrnuo) može se, vjerojatno, objasniti Tvrtkovom željom da biskupu ponajprije zahvali što ga je ugostio na svome posjedu, a tek u drugom redu i na samom obredu vjenčanja, koji je kao bosanski biskup ionako bio najpozvaniji obaviti.¹³ U darovnici ništa ne govori da je samo vjenčanje obavljeno na posjedu Szentillye ili u tamošnjoj "crkvi sv. Ilije", kao što je ustvrdio Ančić. Takvu crkvu darovnica uopće ne spominje. Napokon, treba reći da je umjestan i Radojčićev oprez glede istovjetnosti tog posjeda Szentillye i mjesta u kojem Tvrtko izdaje darovnicu, označenog kao *villa seu locus Elye*. Da je doista riječ o jednom te istom mjestu, tu bismo očekivali izraz "*in predicta villa...*", ili nešto tome slično. Uz to, treba uočiti da raščlanjeni latinski toponim iz datacije nije posve podudaran s ranije navedenim mađarskim: u njemu uz ime *Ilija* ne stoji pridjev "sveti" pa ga je, lingvistički gledano, najuputnije protumačiti kao latinski prijevod slavenskog toponima *Ilijino*. To se mjesto doista moglo nalaziti u Bosni i u povelji nas ništa ne obvezuje da mu pokušamo ustanoviti položaj u istom sklopu s biskupskim posjedom Szentillye.

Na pitanje gdje se točno nalazio taj potonji posjed ne možemo ni danas dati mnogo precizniji odgovor od Radojčićeva. Ipak možemo isključiti neka mjesta u Vukovskoj županiji čija je imena on doveo u vezu s imenom Ilija i ograničiti se samo na ona što su se zvala upravo Szentillye. Koliko je takvih bilo, to nisu pouzdano znali ni Csánki, ni Bösendorfer, ni Pavičić; tek je Pál Engel u najnovije vrijeme pomnom raščlambom izvora utvrdio da su se tako nazivala samo dva mjesta u Vukovskoj županiji.¹⁴ Jedno, važnije, bilo je srednjovjekovni preteča modernih Vinkovaca; drugo odgovara današnjim Ilincima kod Šida. Ilinci ne samo da su prilično daleko od Đakova (oko 60 km), nego su i posve izvan putova

13 Važno je napomenuti da to svakako ne bi bio prvi boravak bana Tvrtka u Đakovu. On se tu našao već 1355., za biskupa Peregrina, Petrovog prethodnika, kada je izdao i listinu datiranu "u Đakovu pokraj stolne crkve" (Smičiklas et alii, *Codex diplomaticus*, sv. 12: 269-70, br. 204). Usp. Klaić, "Crtrice", 104; Andrija Šuljak, "Bosanski biskupi od prelaza u Đakovo do 1526. godine", u: *Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne. Radovi Simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja bosanske biskupije, 1089.-1989.*, prir. Ž. Puljić i F. Topić (Sarajevo, 1991.), 277; Ančić, *Putanja klatna*, 160-2; Mažuran, "Đakovo", 117. Prema nekim je autorima i sporazum između bana Tvrtka i ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I 1357. bio sklopljen u Đakovu (v. Pál Engel, "Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998.), 62).

14 Pál Engel u György Györfy, *Az Árpád-kori Magyarországtörténeti földrajza*, sv. 1- (Budapest, 1963.-), sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s.v. Szentillye. Treća natuknica registrira samo dokument iz 1455. u kojem se jedan *Zentillye* spominje među posjedima na koje su pretendirale ženske članice jedne pobočne loze velikaša Gorjanskih (Botoši od Harapkóa/Hropkovaca). Prema Engelu nije jasno na koji se od dva inače poznata Szentillyea odnosi taj navod. O sadržaju listine iz 1455. v. moj rad "Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari", u: *Ivankovo*, gl. ur. Marko Landeka (Ivankovo, 2003.), 37 i 43.

što su Đakovo povezivali s Bosnom, pa je već stoga teško zamisliti zašto bi se banova svadba proslavljala baš ondje. Za Ilince inače nema nikakvih potvrda da bi pripadali bosanskoj biskupiji ili upravo biskupu Petru. Doduše, u drugoj polovici 14. st. njihova je posjedovna situacija nejasna: kao što je pokazao Engel, tu su prvotni vlasnici bili potomci bana Lotharda od roda Gút-Keled (poznati i pod pridjevkom *de Nemethy* ili "od Nijemaca"), koji su izumrli oko sredine 14. st. pa su njihovi posjedi 1355. sudskom odlukom zapali velikaša Andriju Lackovića, ali se zna da ih on nije uspio doista sve i preuzeti.¹⁵ Na početku 15. st., pak, tu nalazimo kao posjednike sinove velikaša Emerika Bebeka. Nešto je jasnija posjedovna povijest Szentillyea na mjestu Vinkovaca: u vrijeme svadbe bana Tvrtka, taj je posjed pripadao plemićima Baćinskim ili Liskovačkim od roda Szente-Mágoacs. Od biskupskog Đakova taj je Szentillye bio upola manje udaljen, oko 30 km. No, ni u njemu nema nikakvih naznaka o vlasničkim pravima Bosanske biskupije ili pak onima biskupa Petra.

Uostalom, prema točnom tekstu Tvrtkove darovnice, posrijedi i nije bio biskupov privatni ili nasljedni posjed, nego upravo posjed biskupije (*possessio dicte ecclesie*). To znači da nam u rješavanju ovog problema ne bi puno pomoglo ni kad bismo znali iz kojeg je roda potekao Petar, bosanski biskup 1356.-76.¹⁶ Ćak ni kad bi se, primjerice, pokazalo da biskup Petar, baš kao i nešto mlađi biskup Ivan, pripada baćinsko-liskovačkoj lozi roda Szente-Mágoacs te da je prema tome mogao biti nasljedni suvlasnik u vinkovačkom Szentillyeu, to samo po sebi ne bi dokazalo da je svadba bana Tvrtka proslavljena upravo ondje, jer je mjesto Tvrtkove svadbe bilo posjed biskupije, a ne posjed biskupova roda. A Bosanska biskupija nije u Vukovskoj županiji imala drugih posjeda osim onog njenog velikog dijela koji su biskupiji dodijelili ugarsko-hrvatski vladari još u prvoj polovici 13. st. i koji je spadao i pod duhovnu vlast bosanskih biskupa. To je veliko biskupsko vlastelinstvo, osim Đakova s bližom okolicom, obuhvaćalo glavninu porječja Biđa s pripadajućim dijelom Posavine. Upravo stoga što na tom području nisu bile nadležne županijske i druge svjetovne vlasti, o njemu se

15 O Lothardovoj grani velikog roda Gút-Keled i o njihovim posjedima v. János Karácsonyi, *A magyar nemzetség a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest, 1900.-1.), sv. 2: 33-7.

16 To je još uvijek nepoznanica. Neki autori stavljaju uz Petrovo ime pridjevnik *Šikloški*, ali bez temelja. Poslije Bosanske, Petar je kraće vrijeme bio biskupom još i u Đurskoj (1376.-7.) i Vespremskoj biskupiji (1377.-8.). Usp. Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301.-1457.*, 2 sv. (Budapest, 1996.), sv. 1: 66, 71, 78. Ni poznate pojedinosti iz "privatne" biografije biskupa Petra nisu zasad pomogle da ga se genealoški atribuiraju. Znamo, naime, da je on imao polubrata po majci koji se zvao Györke/Đurko i da su oni zajedno 1351., dok je Petar još bio kanonik lektor u đakovačkom kaptolu, kupili sela Jakabfalvu i Borcsinfalvu u sjevernom susjedstvu Đakova, te napokon da su 1361. te iste posjede darovali četvorici sinova svoje sestre. V. o tome Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slav. Brod i Osijek, 2001.), 95-7.

sačuvalo posve malo izvora i njegova nam je srednjovjekovna topografija uvelike nepoznata. Tu se negdje mogao nalaziti i posjed Szentillye na kojem je biskup Petar upriličio proslavu svadbe bana Tvrtka, pošto ga je vjenčao u đakovačkoj katedrali; uz tako prostrano vlastelinstvo oko same katedrale, bilo bi posve neobično odvesti svatove na neki udaljeni manji posjed izvan tog sklopa i po strani od prometne osi koja spaja Đakovo s Bosnom. Zbog svega toga mjesto Tvrtkove svadbe, Szentillye, treba ponajprije tražiti na velikom i slabo poznatom vlastelinstvu đakovačkih biskupa.

**

Raspravu o topografskim problemima darovnice bana Tvrtka I. iz 1374. treba dopuniti osvrtom na jedan dio poznatog kataloga franjevačkih samostana koji je sastavio Bartol iz Pise i uklopio ga u svoje opsežno djelo pod naslovom *O sličnosti života sv. Franje životu Isusovu* (napisano 1385.-90.). To je sustavan prikaz onodobnog ustroja franjevačkog reda prema njegovim provincijama ili vikarijama, kustodijama i pojedinim samostanima.¹⁷ Za Bosansku franjevačku vikariju Pizanac navodi da ima sedam kustodija. One su, uzete zajedno, zahvaćale puno širi prostor od tadašnjeg Bosanskog kraljevstva. Tako je Usorskoj kustodiji, koja je, kao što joj ime govori, okupljala u prvom redu samostane u donjem porječju rijeke Bosne, pripadao i jedan samostan što se svakako nalazio izvan tog okvira, onaj u biskupskom Đakovu (utemeljen 1347.), u Vukovskoj županiji Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Upravo je taj samostan u Pizančevu katalogu naveden u Usorskoj kustodiji na prvom mjestu, a za njim pet ostalih. Slično je i u Mačvanskoj kustodiji, kojoj su pripadali samostani u Podrinju od Bijeljine do Srebrenice, na prvom mjestu naveden samostan u Alšanu sjeverno od Save, na južnom rubu Pečuške biskupije.

U Usorskoj kustodiji se, odmah poslije onog u Đakovu, navodi samostan Svetog Ilije (*locus sancti Helye/Elye*).¹⁸ U stručnoj literaturi se u nekoliko navrata i taj samostan stavljalo sjeverno od Save. Još je stari povjesničar Pečuške biskupije József Koller uzgredice pretpostavio da ga treba tražiti u Markijskom

17 Bartholomaeus de Pisa, "De conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Jesu", u: *Analecta Franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia*, sv. 4-5 (Ad Claras Aquas / Quaracchi, 1906.-12.), posebno 4: 503-59. Katalog samostana iz Pizančeva djela donosi, na temelju dvije različite predaje teksta, i Lucas Wadding et alii, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, 3. izd., 25 sv. (Quaracchi-Roma, 1931.-4.), sv. 9: 191-222 (*Familia Cismontana*) i 254-300 (*Familia Ultramontana*).

18 *Custodia Usserae habet locum de Dyaco; locum sancti Helyae; locum Verbizae; locum Stachovae et locum Bustomicae* (Bartholomaeus de Pisa, "De conformitate", 4: 555). Usp. Wadding, *Annales Minorum*, sv. 9: 295, s nešto drukčijim grafijskim verzijama toponima i s jednim samostanom više (*locus Lindvae/Lindue*).

arhiđakonatu te biskupije.¹⁹ Otud je Diana Vukičević-Samaržija odlučno zaključila da se taj samostan nalazio "u srednjovjekovnim Vinkovcima".²⁰ Ona je, tako, gotičku crkvu sv. Ilije na vinkovačkoj Meraji proglasila franjevačkom, ali bez uvjerljivih argumenata i ne hajući za argumente što govore protiv toga. Istu je identifikaciju potom usvojila i povjesničarka ugarskoga srednjovjekovnog redovništva Beatrix Romhányi.²¹ Na drugoj strani je, posve nedavno, Pál Engel oprezno pretpostavio da taj franjevački Sveti Ilija iz Usorske kustodije možda odgovara Szentillyeu na mjestu Ilinaca u Srijemu, u Vukovskoj županiji.²²

Glavnina novije franjevačke historiografije ipak o tome sudi drukčije. Prema njoj su se svi samostani Usorske kustodije, sa Đakovom kao jedinom iznimkom, doista nalazili u Bosni, odnosno u Usori. To vrijedi i za drugonavedenog Svetog Iliju. On je i u trećem izdanju Waddingova velikog djela protumačen kao srednjovjekovno trgovište Modrič, odnosno današnja Modriča, na donjem toku rijeke Bosne. Tu je franjevački samostan djelovao sve do velikih ratova s Turcima potkraj 17. stoljeća, kada je napušten.²³ Više crkvenih izvješća iz 16. i 17. st. opisuje veliku modričku crkvu sv. Ilije, koju su oko 1580. Turci spalili skupa sa samostanom, ali su je franjevci donekle obnovili. U poznatom izvješću iz 1600. bosanski biskup Franjo Baličević navodi da je ta crkva izvan gradića i nepokrivena, a da fratri žive u nekoj kući u naselju.²⁴ Biskup Nikola Ogramić Olovčić, pak, izvijestio je 1675. o tome kako se crkva sv. Ilije pokraj Modriče –

19 Josephus Koller, *Prolegomena in historiam episcopatus Quinqueecclesiarum* (Posonii, 1804.), 123-4.

20 Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji* (Zagreb, 1986.), 153, piše: "Potvrdu postojanja franjevačkog samostana u srednjovjekovnim Vinkovcima navode Wadding i Koller". Wadding na citiranom mjestu samo donosi popis samostana u Usorskoj kustodiji prema Pizančevu katalogu, a Koller je u svojim *Prolegomena* (Vukičević-Samaržija ne navodi stranicu koju ima na umu) donio izvadak iz tog kataloga, ne predlažući nikakvu pobližu ubikaciju za samostan *S. Elye*, osim (pogrešne) upute da to mjesto treba tražiti u Markijskom arhiđakonatu. K tome, u popisu župa Vukovskog arhiđakonata prema računima papinske desetine, Koller je jednog Svetog Iliju protumačio kao Ilince, a drugog kao Ilaču (Koller, *Prolegomena*, 113-4). Koller, prema tome, uopće nije dovodio stari toponim ili patrocinij *Sveti Ilija* u vezu s modernim Vinkovcima.

21 Beatrix F. Romhányi, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus* (Budapest, 2000.), 62-63, s. v. Szentillye.

22 Pál Engel u Györffy, *Az Árpád-kori Magyarországon*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s. v. Szentillye (1).

23 Od novijih autora, Pizančevog Svetog Iliju iz Usorske kustodije u Modriču smještaju Dominik Mandić, *Franjevačka Bosna. Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340.-1375.* (Rim, 1968.), 232; Marijan Žugaj, "Samostani franjevaca konventualaca u Bosanskoj vikariji", *Croatia christiana periodica* XIV/25 (1990.), 28, br. 63; Andrija Zirdum, "Karta srednjovjekovnih crkava na tlu Bosne i Hercegovine", *Bosna franciscana* IX/15 (2001.), 182, br. 170, s pregledom izvora o modričkom samostanu i crkvi sv. Ilije. V. također zemljovide "Bosanska vikarija 1375." i "Franjevački samostani u Bosni u XV. st.", u: *Franjevci na raskršću kultura i civilizacija. Katalog izložbe* (Zagreb, 1988.), 20-1.

24 Antun Dević i Ilija Martinović, *Đakovačka i srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji, 17. i 18. stoljeće* (Zagreb, 1999.), 357.

tako prostrana da je biskup smatrao da ju je sagradio "neki velemožan kršćanski vladar" – srušila kad je rijeka Bosna promijenila tok.²⁵ Nekoliko godina poslije, Franjo iz Varadina u svome opisu provincije Bosne Srebrene dodaje tome neke zanimljive pojedinosti, a o tadašnjim prilikama kaže da franjevci služe mise i oficij sv. Ilije u refektoriju svoga obitavališta, jer im u gradu nije dopušteno podići novu crkvu; blizu ruševina stare crkve pokraj rijeke Bosne, pak, slave s katoličkim pukom samo pojedine blagdane na otvorenom u polju, a tu se nalazi i katoličko groblje.²⁶ Znamo i da je modrički samostan sv. Ilije, osim u svojoj bosanskoj okolini, pastoralno skrbio i za dio negdašnje Đakovačke biskupije sjeverno od Save.²⁷ U vrijeme rata za oslobođenje Slavonije od Turaka, možda već oko 1685., modrički su franjevci pobjegli upravo u taj dio slavonske Posavine i nastanili se u selu Kopanici. Tu je vizitator đakovačkog biskupa 1695. našao kao župnika fra Nikolu iz Modriče,²⁸ a habsburški popis broskog okruga iz 1698. zabilježio je u tome selu drvenu rezidenciju trojice franjevaca.²⁹ Kada je, pak, đakovački biskup Đuro Patačić 1710. odlučio ponovno naseliti franjevce u biskupski grad, dodijelio im je u prvi mah đakovački župni stan i crkvu, u koje su se tada s odobrenjem provincijala Bosne Srebrene preselili franjevci iz Kopanice i tako naposljetku u Đakovo prenijeli "konvent svetog Ilije iz Modriče" (*conventus sancti Eliae de Modricia*). Franjevci su tu seobu drage volje prihvatili, između ostalog i zbog "ružna položaja" rezidencije u Kopanici, okruženog močvarama i "nezdravim zrakom". U istoj su odluci franjevci ipak zatražili i da im se "zanavijek" dodijeli uprava župe u Kopanici, tako da su vizitacije iz sljedećih desetljeća (do 1761.) tu zatjecale kao župnika jednog fratra iz đakovačkog konventa.³⁰

25 Julijan Jelenić, "Spomenici kulturnog rada bosanskih Franjevaca (1437.-1878.)", *Starine JAZU* 36 (1918.), 146.

26 *Descriptio provinciae Bosnae-Argentinae facta per r. p. f. Franciscum a Varadino anno 1679.*, prir. Ferdinandus Kaizer (Szabadka, Š1914.Ć), 9-10.

27 U sklopu dogovora o podjeli jurisdikcije između beogradskog i bosanskog biskupa 1647. navode se kao župe što spadaju u đakovačko područje Vrbica i Posavlje (*Possavia*), s napomenom da za prvu skrbi samostan u Našicama, a za drugu onaj "sv. Ilije u Modriči, koji je u Bosni" (Antun Dević, *Đakovačka i srijemska biskupija. Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere, 17. stoljeće* (Zagreb, 2000.), 365, br. 255).

28 Fermendžin, *Acta Bosnae*, 523, br. 1464.

29 *Est tamen residentia patrum franciscanorum anno trium ex ligno erecta* (Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine* (Osijek, 1988.), 125). Značenje izričaja *anno trium*, ako je u tom izdanju pouzdano prenesen, nije jasan.

30 O svemu tome govori odluka franjevačkih poglavara donesena 21. rujna 1710. u Velikoj, u kojoj između ostalog stoji: *nunc parochialem domum Diacovae existentem, cum ecclesia et aliis ad eam pertinentibus, benignissime nobis donavit, quatenus videlicet translato conventu sancti Eliae de Modricia ex Coppagnizza Diacovam (...) ex predicta parochiali domo conventum formare, ibique morari religiosi provinciae nostrae valerent* (Antun Dević, *Đakovačka i srijemska biskupija. Spisi generalnih sjednica*

Sve su te pojedinosti ovdje navedene kako bi se pokazalo da franjevačka zajednica pod naslovom svetog Ilije što se oko prijeloma 17. i 18. stoljeća nalazila u Kopanici nije bila ostatak nikakva starog samostana, nego zapravo tek međustadij u seobi franjevaca iz Modriče u Đakovo. S time se mora biti na čistu jer se takva povijesno neopravdana tvrdnja o samostanu u Kopanici pojavila već vrlo rano, u povijesno-topografskom prikazu provincije Bosne Srebrene iz 1730. kojeg se obično pripisuje Ivanu Stražemancu. Ondje se, naime, u poglavlju posvećenom franjevačkom samostanu u Đakovu, kaže da taj samostan upravlja župom u Kopanici te se u vezi s ovom uzgred pripominje: "gdje je u starini pa sve do 1711. bio konvent sv. Ilije Proroka" (*ubi antiquitus fuit usque ad a. 1711. conventus s. Eliae Prophetae*).³¹ Kada bi ta Stražemančeva opaska bila povijesno utemeljena, morali bismo pomišljati i na mogućnost da je srednjovjekovni samostan sv. Ilije kojeg Bartol Pizanc navodi u Usorskoj kustodiji odmah poslije Đakova bio upravo samostan u Kopanici. To bi značilo da se ni taj drugonavedeni usorski samostan nije nalazio u samoj Bosni, nego sjeverno od Save, i to upravo na području srednjovjekovnog vlastelinstva Đakovačke biskupije, što bi samo po sebi nudilo polazište za različite druge zaključke. No, sve te mogućnosti otpadaju kad se ima na umu ne samo to da u srednjovjekovnim pisanim spomenicima nema nikakve potvrde o postojanju samostana u Kopanici,³² nego i to da se iz raspoloživih izvora dosta jasno razaznaje što je zapravo bio kopanički franjevački "konvent". O njegovoj velikoj starini, na koju uzgred aludira Stražemanac, ne može s obzirom na sve to biti ni govora.

Za razliku od njegove kasnije sudbine, počeci su franjevačkog samostana sv. Ilije u Modriči nepoznati, pa je Dominik Mandić o njegovu osnutku iznio ovakvu pretpostavku: "Samostan sv. Ilije nalazio se je u Modriči na desnoj strani Bosne. Sagradio ga je bosanski ban Tvrtko I., na spomen svoga vjenčanja, koje je obavljeno u toj samostanskoj crkvi god. 1374."³³ Ta je Mandićeva tvrdnja u isti mah i još jedna pretpostavka o položaju onoga *Zenthilie/Szentillye* iz Tvrtkove darovnice bosanskom biskupu. Ondje se, međutim, ne kaže ni da je na tom

Kongregacije za širenje vjere, 18. stoljeće (Zagreb, 2003.), 414-6, br. 23, cit. str. 414.) Ukratko o pitanju prijenosa modričke franjevačke zajednice u Kopanicu i potom u Đakovo v. u Emanuel Hoško, "Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347.-1806.)", *Diacovensia – teološki prilozi* 3, br. 1 (1995.), 382-4. Kratke spomene v. i u Josip Bösendorfer, *Crice iz slavonske povijesti* (Osijek, 1910.), 358; Gašić, *Brevis conspectus*, pridodani sveščić "Addenda et emendanda", 9, br. 3.

31 Ivan Stražemanac, *Expositio provinciae Bosnae Argentinae / Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*, prir. i prev. S. Sršan (Zagreb, 1993.), 290-1.

32 U poznatim predturskim izvorima nema, zapravo, spomena ni tome selu; ono se prvi put javlja u turskom poreznom popisu Požeškog sandžaka iz 1565. (usp. Engel u Györfy, *Az Árpád-kori Magyarországnak*, sv. 5 (u pripremi), poglavlje Vukovska županija, s.v. Kopanica).

33 Mandić, *Franjevačka Bosna*, 232.

biskupskom posjedu stajala crkva sv. Ilije niti da je Tvrtko bio baš na njemu vjenčan. Izričito se kaže samo to da je taj Szentillye bio posjed Bosanske biskupije i da je na njemu održan dio Tvrtkovog svadbenog slavlja. Mandić ne objašnjava kako bi i zašto bosanski ban gradio samostan baš na biskupskom posjedu. A nije u njegovoj formulaciji posve jasno ni to je li crkva Tvrtkova vjenčanja bila franjevačka i samostanska već i ranije, ili je to postala naknadno, zahvaljujući Tvrtkovoju pobožnoj želji da, dovodeći franjevce, u njoj sačuva "spomen svoga vjenčanja".³⁴

Navedenom se Mandićevom pretpostavkom povezuje topografska problematika Tvrtkove darovnice s pitanjem ubikacije samostana Svetog Ilije iz Pizančeva kataloga. Takva se veza ne može sasvim isključiti. Unatoč razlozima koje smo već iznijeli za to da se biskupski posjed Szentillye radije traži sjeverno od Save, nije ipak posve nemoguće da je taj biskupski posjed mađarskog imena doista spadao među posjede koje je Bosanska biskupija imala južno od Save. Poznato je da je veliko posavsko imanje te biskupije između donje Bosne i Tolise sezalo na jug upravo do potoka Modriče, desnog pritoka Bosne.³⁵ Zato bi moglo biti da je posjed Szentillye (približno) isto što i Modriča, kao što bi moglo biti i da nije. Ni prva ni druga mogućnost ne mijenjaju valjane razloge da se Pizančev usorski samostan Sveti Ilija locira u Modriču. Jednako vrijedni ostaju i oni da ga se ne traži sjeverno od Save. Drukčije rečeno: ako se posjed Szentillye nalazio u sklopu velikog biskupskog đakovačkog vlastelinstva sjeverno od Save, on je sigurno (ili gotovo sigurno) različit od mjesta u kojem je stajao samostan Sveti Ilija iz Usorske kustodije; ako je pak Szentillye spadao u biskupsko usorsko vlastelinstvo južno od Save, taj je samostan vjerojatno stajao upravo na njemu te ih se oba može s dobrim razlozima staviti u Modriču ili u njezinu najbližu okolicu.

Protiv toga da bi usorski samostan Sveti Ilija stajao bilo gdje sjeverno od Save govori jednostavna činjenica da mu nema traga u popisima i drugim dokumentima Ugarske franjevačke opservantske vikarije (od 1517. provincije), koja je nastala 1448. otcjepljenjem od Bosanske. Protiv njegova smještanja u Ilince kod Šida (Engelova pretpostavka) govori dodatno još i okolnost da je pripadao Usorskoj kustodiji, a ta je teško mogla sezati tako daleko na

34 S tim potonjim protuslovljem na čistu je Živković, *Studije*, 39 i 196, koji drži da su samostan i crkva sv. Ilije pokraj Modriče u vrijeme Tvrtkova vjenčanja već postojali, jer ih je vjerojatno podigao još Tvrtkov prethodnik ban Stjepan II. Kotromanić. No, za tu tvrdnju Živković ne nudi nikakvih dokaza.

35 V. znamenitu potvrđnicu iz 1244. u kojoj kralj Bela IV. nabrāja i zemlje koje je Bosanskoj biskupiji darovao bosanski ban Ninoslav: Smičiklas, *Codex diplomaticus*, sv. 4: 239. O srednjovjekovnoj bosanskoj pokrajini Usori, njezinoj sjeverozapadnoj župi Nenavište te o posjedima Bosanske biskupije što su ležali na području potonje v. Pavao Anđelić, "O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku", *Prilozi Instituta za istoriju* 13 (1977.), 17-45, naročito 21-22, 29.

sjeveroistok: to bi mjesto prije bilo pribrojeno Mačvanskoj kustodiji, u koju se s ovu stranu Save, kao što je već rečeno, računao samostan u Alšanu.

THE SITE OF THE WEDDING CEREMONY OF BAN TVRTKO I AND THE FRANCISCAN MONASTERY OF ST. ELIAS

SUMMARY

This article discusses the attempts so far to identify the site mentioned in the wedding deed of gift of Bosnian Ban Tvrtko I to the Bosnian Diocese (in Đakovo) in 1374.

Special attention is being paid to the diocesan estate of Zenthilie, where a part of Ban's wedding ceremony took place, with particular accent on its possible connection to the Franciscan monastery of St Elias in Modriča. (Bosnia)

